

Dr Rhys Dafydd Jones

**Mwslemiaid yn y Gymru
wledig: datgysylltiad,
ffydd a pherthyn**

Gwerddon

CYFNODOLYN ACADEMAIDD CYMRAEG

Golygydd: **Dr Anwen Jones**

Mwslemiaid yn y Gymru wledig: datgysylltiad, ffydd a pherthyn

Dr Rhys Dafydd Jones

Cyflwyniad

Nod y papur hwn yw rhoi sylw i brofiadau Mwslemiaid yng nghefn gwlad gorllewin Cymru, ynghyd â'r ffyrdd yr ystyriant y rhanbarth. Wrth roi sylw i'r profiadau hyn, datgelir delfryd amgen o'r tirlun (h.y. y dirwedd ffisegol a'r delweddau a gwerthoedd ehangach sy'n cyfleu syniadau am leoedd), drwy nodi'r ffyrdd yr ystyria carfan grefyddol leiafrifol y rhanbarth a'i werthoedd. Drwy astudio carfannau crefyddol, datgelir profiadau na roddid llais iddynt pe ystyrid y carfannau dan ymbarél deallusol ethnigrwydd. Ystyria'r erthygl hon brofiadau Mwslemiaid o gefn gwlad gorllewin Cymru, gan nodi'r ffactorau sy'n herio a hwyluso arferion crefyddol a datblygiad ymdeimlad o hunaniaeth grefyddol. Gosododd cyd-destun daear-wleidyddol yr unfed ganrif ar hugain (Closs Stephens, 2011) bwyslais politicaidd¹ ar grefydd: dros y cyfnod hwn, ystyriwyd Mwslemiaid ac Islam gan rai sylwebwyr fel *antithesis* i ddemocratiaeth ryddfrydol seciwlar. Y mae'r astudiaethau ar hunaniaeth Mwslemiaid yn y DU (Modood, 2006), yr Almaen (Ehrkamp, 2007), ac Awstralia (Dunn, 2001, 2004), ymhlith gwledydd eraill, wedi'u seilio ar brofiadau Mwslemiaid mewn trefi mawrion, ac y mae angen ehangu'r astudiaethau hyn y tu hwnt i sefyllfaoedd trefol. Drwy ystyried profiadau Mwslemiaid yng nghefn gwlad, y mae'r cyd-destun yn wahanol yn wyneb poblogaethau llai a phrinder gwasanaethau crefyddol. Er y ceir anawsterau wrth geisio datblygu a chynnal gweithgareddau crefyddol Islamaidd ynghyd ag ymdeimlad o gymuned ymhlith Mwslemiaid yng nghefn gwlad, nodir hefyd i nifer deimlo eu bod yn Fwslemiaid gwell wrth iddynt orfod ymdrechu mwy er mwyn ymgymryd â'u defodau crefyddol. Dadleua'r erthygl y golyga'r profiadau hyn fod perthynas Mwslemiaid gorllewin Cymru â'u rhanbarth gwledig yn fwy cymhleth na deuoliaeth o berthyn ac eithrio.

Ystyria'r adran gyntaf arwyddocâd astudiaethau blaenorol ar garfannau lleiafrifol ynghyd â'u hymdriniaeth ag amlddiwylliannedd yng nghefn gwlad, tra bod yr ail adran yn trafod arwyddocâd y berthynas rhwng crefydd a chefn gwlad. Yn y drydedd ran, rhoddir sylw i fanylion a chyd-destun yr astudiaeth achos, cyn mynd ati i drafod y manylion empeiraidd yn y pedair adran ddilynol, a fydd yn trafod – yn eu tro – ddiffyg gwasanaethau, y modd yr ystyrir y rhanbarth fel un Cristnogol, profiadau o fywyd gwledig, ynghyd â chysylltiadau â thrigolion lleol. Cyflwynir casgliadau byrion yn yr adran olaf.

Amlddiwylliannedd yng nghefn gwlad

Dros y chwarter canrif ddiwethaf, gwelwyd astudiaethau gan ddaearyddwyr ac ymchwilwyr cymdeithasol eraill ar yr hyn y galwa Woods (2003) yn boliticaeu gwledig

¹ Defnyddiaf 'politicaeu' er mwyn nodi nad oes gan y wladwriaeth, o reidrwydd, rôl mewn llunio syniadau am hunaniaeth a pherthyn. Cyfetyb hyn i'r hyn a elwir yn y Saesneg yn '*little-p politics*'.

(‘*politics of the rural*’), gan gynnwys eithrio a pherthyn yng nghefn gwlad. Y mae’r rhain yn cynnwys absenoldebau carfannau hoyw, lesbiaidd, deurywiol a thrawsrywiol o’r tirlun gwledig (Bell a Valentine, 1995), trais hiliol, ofn estroniaid (Malcolm, 2004), prinder elusennau a mudiadau anllwydraethol sy’n delio ag anghenion carfannau Du ac Ethnig Lleiafrifol (DELI) (Robinson a Gardener, 2004), ynghyd â rôl tafarndai fel canolfannau cymunedol sy’n dueddol o eithrio menywod (Leyshon, 2005). Er bod modd olrhain profiadau pobl o gefndir DELI yng nghefn gwlad y DU ers yr Oesoedd Canol (Bressey, 2009), dim ond yn gymharol ddiweddar yr archwiliodd daearyddwyr brofiadau carfannau DELI yng nghefn gwlad. Awgryma’r esgeulustod hwn mai ffenomen drefol yw amlddiwylliannedd, a thrwy anwybyddu’r arferion amlddiwylliannol yng nghefn gwlad, ceir perygl o gynnal yr union ddisgyrsiau am absenoldeb y ceisia’r ymchwil eu herio. Gwaith Agyeman (Agyeman, 1989) yn unig a esgorodd ar roi sylw i syniadau am amlddiwylliannedd yng nghefn gwlad, wrth edrych ar sut y gall pryderon am rywogaethau Prydeinig ‘cynhenid’ danseilio ymgyrchoedd amlddiwylliannol mewn addysg.

Gyda gwaith Agyeman (1989) yn unig y dechreuwyd rhoi sylw i syniadau am amlddiwylliannedd yng nghefn gwlad, wrth edrych am sut y gall pryderon am rywogaethau Prydeinig ‘cynhenid’ danseilio ymgyrchoedd amlddiwylliannol mewn addysg.

Dros y ddau ddegawd diwethaf, datblygwyd corff sylweddol o ymchwil ar brofiadau carfannau DELI yng nghefn gwlad. Er y pwysleisia rhai astudiaethau (e.e. Kinsman, 1995) deimladau o unigrwydd, datgysylltiad, a gwyliadwriaeth ymhlith carfannau DELI, noda eraill eu teimladau o berthyn am nifer o resymau; am eu bod yn mwynhau’r byd natur o’u cwmpas, am fod yr ardal yn eu hatgoffa o’u cartref teuluol, ynghyd ag am eu bod yn teimlo’n nodedig yn sgil y ffaith eu bod yn wahanol ac yn derbyn sylw cadarnhaol (Robinson a Gardener, 2004).² Rhoddodd eraill, megis Neal (2002), sylw i sut y cynhyrchir delfrydau gwledig fel cydgymeriad ar gyfer y genedl; delfrydau sy’n pwysleisio amlddiwylliannedd fel ffenomen ddinesig sy’n elyniaethus i gefn gwlad. Noda Smith (1993) yn ei hastudiaeth ar y ffræ dros gynnwys y *gollywog* yng ngharnifal Peebles (yng Ngororau’r Alban) y ceir agwedd ymhlith rhai bod hiliaeth yn gyfyngedig i ddinasoedd Seisnig, a hynny wrth wadu presenoldeb problemau a charfannau DELI yn yr ardal. At hynny, honnwyd bod y sawl a gwynodd am bresenoldeb y *gollywog* yn yr orymdaith wedi’u llygru gan awyrgylch wleidyddol-gywir Caeredin, er eu bod yn enedigol o’r ardal. Awgrymir, felly, yr ystyria trigolion ardaloedd gwledig eu hunain yn unffurf, gan wadu problemau hiliaeth er mai o fewn ardaloedd gwledig y ceir rhai o’r cyfraddau uchaf o ran trosedd hiliol (Malcolm, 2004).

Er gwaethaf datblygiad llenyddiaeth sy’n ymdrin â phrofiadau pobl DELI yng nghefn gwlad, prin iawn yw’r sylw a roddwyd i garfannau crefyddol lleiafrifol. Y mae’r diffyg sylw hwn yn syndod, gan gofio rôl crefydd yn y ddelfryd wledig ynghyd â chynrychiolaethau poblogaidd o gefn gwlad. Yn yr un modd, datblygodd crefydd yn agwedd gynyddol bwysig ar amlddiwylliannedd, gyda nifer o bolisïau’n ystyried rhai carfannau crefyddol

² Noda Robinson a Gardener i rai o’r cyfranwyr i’w hastudiaeth ymfalchïo yn y ffaith eu bod yn wahanol, a bod pobl yn fwy parod i ddod i’w hadnabod yn sgil hynny.

fel her i gydlyniad cymdeithasol (Amin, 2002, Joppke, 2009, Phillips, 2006). Yn sgil gweithredoedd terfysgwyr yn Efrog Newydd yn 2001 ac yn Llundain yn 2005, ynghyd â therfysgoedd hiliol yng ngoogledd Lloegr yn 2001, roddwyd sylw penodol mewn meysydd polisi i 'her' Mwslemaid mewn gwladwriaethau rhyddfrydol a seciwlar; ymdriniaeth sy'n tynnu ar egwyddorion y strategydd neo-geidwadol, Huntington, sy'n datgan mai ar sail 'gwareiddiad' (yn seiliedig ar 'flociau' o wledydd cyfagos i'w gilydd a luniwyd yn ôl crefydd, perthynas â chrefydd, a gwerthoedd cyffredin) y bydd brwydrau'r dyfodol. Yn sgil hyn, derbynia crefydd sylw cynyddol mewn astudiaethau cymdeithasol; e.e., y mae astudiaethau Hopkins (2006, 2007a, b) ar brofiadau dynion Mwslemaidd ifainc yn yr Alban, astudiaethau Dunn (2001, 2004) ar atal datblygiad mosgiau yn Sydney, ac astudiaethau Dwyer (1993) ar arferion gwisgo menywod Mwslemaidd Prydeinig ifainc yn allweddol wrth gyflwyno rôl crefydd i ddaearyddwyr. Serch hynny, y mae'r astudiaethau hyn yn gyfyngedig i ddinasoedd mawrion sy'n dueddol o fod yn ganolfannau rhanbarthol pwysig, a chanddynt gysylltiadau trawsgenedlaethol y gellir eu rhoi ar waith er mwyn cynorthwyo datblygiadau crefyddol (Eade, 1996).

Nid yw'n fanwl gywir i ddatgan na cheir unrhyw drafodaeth ar grefydd yng nghefn gwlad; ceir rhywfaint o gydnabyddiaeth ohono, ond y mae'n annigonol. Mewn rhai achosion, trafodwyd gwahaniaethau ac anghenion crefyddol yng nghyd-destun ethnigrwydd. Er enghraifft, sonia Lima (2004) am nifer o bobl o dras ethnig lleiafrifol yn cael anhawster wrth ganfod bwydydd *halal*; fodd bynnag, ni roddwyd llawer o sylw i'r ffaith mai eu crefydd Islamaidd oedd yn gyfrifol am eu gofynion bwyta. Er y gall crefydd fod yn rhan o hunaniaeth ethnig rhai carfannau, nid ydyw'n gyfyngedig i brofiadau carfannau ethnig penodol yn unig. Trwy drafod profiadau carfannau crefyddol lleol yng nghyd-destun grwpiau ethnig lleiafrifol, atgyfnerthir syniadau hanfodaethol am wahaniaeth ac anwybyddir cymhlethdod y sefyllfa. Er enghraifft, gall profiadau Mwslemaid o dras Twrcaidd gael eu hanwybyddu os y'u hystyrir yn 'wyn', a chrëir cymhlethdod pellach gan wahaniaethau o fewn y carfannau Twrcaidd eu hunain (Ehrkamp, 2007). Y mae'n rhaid, felly, rhoi sylw priodol i garfannau crefyddol lleiafrifol o'r fath, a hynny nid yng nghyd-destun estyniad o hil neu ethnigrwydd.

Crefydd a chefn gwlad

Y mae cefn gwlad yn ofod hynod addas i'w astudio o gofio rôl crefydd ym materion gwleidyddol gwledig y gorffennol. Yng Nghymru a Lloegr, rhyngblethwyd yr Eglwys Anglicanaidd â strwythur cymdeithasol a gwleidyddol cymunedau gwledig. Yr oedd yn arfer i feibion ailanedig penderfion a bonheddwyr gwledig dderbyn yr alwad a hyfforddi fel offeiriaid, gan gryfhau'r berthynas rhwng y tîrfeiddianwyr a'r Eglwys fel dosbarth rheoli (Mingay, 1976). Tan ddiwedd y bedwaredd ganrif ar bymtheg, effeithiai Eglwys Loegr ar economi amaethyddol gorllewin Cymru wrth i ffermwyr Anghydffurfiol orfod talu degwm i sefydliad na pherthynent iddi, ar y sail i'w tiroedd fod ar un adeg yn eiddo i abatai. Gwelir rôl flaenllaw Anghydffurfaeth yn dylanwadu ar strwythur a natur bywyd gwledig yng ngorllewin Cymru'n benodol. Ers y ddeunawfed ganrif, bu pregethwyr Anghydffurfiol yn gyfrifol am drawsffurfio diwylliant cymdeithasegol y wlad drwy ddarparu addysg ynghyd â chodi'r capeli niferus sy'n amlwg yn nhirlun Cymru. Ymgais gan y Rhyddfrydwyr i dderbyn pleidleisiau etholwyr Anghydffurfiol oedd Deddf Cau ar y Sul (Cymru) 1881, fel ag yr oedd yr awydd i ddad-sefydlogi Eglwys (Loegr) yng Nghymru yn 1913. Er nad oedd gan Gymru eglwys sefydledig ar ôl 1920, parhaodd

Cristnogaeth i ddylanwadu ar ddiwylliant cymdeithasol y wlad. Noda Jones (1960) y derbyniai trigolion Tregaron sarhad a beirniadaeth pe prynent bapurau newyddion ar y Sul, ac ardaloedd gwledig megis Dwyfor a Cheredigion oedd yr olaf i ddiddymu Deddf Cau ar y Sul (Cymru) 1881 dros ganrif yn ddiweddarach, a hynny hanner canrif ar ôl ardaloedd trefol Cymru. Fel y noda Carter a Thomas (1969) yn eu hastudiaeth o refferenda agor y tafarndai ar y Sul, gwelir cysylltiadau pendant rhwng gorllewin Cymru, Cristnogaeth a chenedlaetholdeb Cymreig; awgrymant i'r ffactorau hyn ryngblethu wrth ystyried diwylliant cymdeithasol y rhanbarth, a bod pleidleisio dros gau ar y Sul yn elfen o strategaeth genedlaetholgar er mwyn gwahaniaethu rhwng Cymru a Lloegr. Fodd bynnag, yn sgil cau eglwysi a chapeli, dirywiad mewn gweithgareddau a hunaniaeth grefyddol, a thwf mewn crefyddau a safbwyntiau ysbrydol amgen (a chydabyddiaeth ohonynt), cytunaf gydag asesiad Chambers (2005) o Gymru fel gwlad ôl-Gristnogol; cydnabyddir dylanwad Cristnogaeth ar ddiwylliant cymdeithasol y wlad, ond hefyd ddirywiad Cristnogaeth o ganlyniad i brosesau seciwlaireiddio a lluosogaeth grefyddol.

Y mae'r sylw a roddwyd eisoes i garfannau crefyddol lleiafrifol yng nghefn gwlad yn gyfyngedig i fudiadau neo-baganaid ac 'oes newydd', megis gwaith Hale (2002) ar Gernyw, neu Jones (1997) ar ganolbarth Cymru. Y mae'r astudiaethau hyn i'w canmol am ymdrin â phrofiadau carfannau crefyddol lleiafrifol o'r fath, a hynny nid yng nghyd-destun estyniad o grwpiau ethnig. Er iddynt roi sylw gwerthfawr i'r ffyrdd y denir rhai pobl at gefn gwlad am eu bod yn ei hystyried yn lloches a lle 'naturiol' a 'glân' i arddel eu credoau, y mae hefyd yn fan lle y dirmygir nifer o'r bobl hyn am eu credoau amgen. Er enghraifft, sonia Hale am ffynnon hynafol sy'n ofod glân i Anghydfurfwrwyr a neo-baganaiid lleol. Er y'i defnyddid gan y ddwy garfan ar gyfer defodau crefyddol (bedyddio a chlymu clytiau i frigau'r coed cyfagos), soniai rhai neo-baganaiid am eu clytiau'n cael eu tynnu i lawr. Fodd bynnag, ceir gwahaniaethau sylweddol rhwng carfannau crefyddol – megis Catholigion, Mwslemiaid, ac Iddewon – a'r carfannau mwy 'ysbrydol' hynny sy'n cynnwys mudiadau Wicaidd 'oes newydd' a neo-baganaid. Ceir gwahaniaethau pwysig rhyngddynt: yn gyntaf, y mae'r crefyddau wedi'u sefydlu i raddau llawer mwy; fe'u nodweddir gan amlaf gan lyfr sanctaidd, trefniant, a chonfensiynau a dderbyniwyd yn ehangach dros amser a rhwng un gymdeithas a'r llall. Yn ail, y mae crefydd, o gymharu ag 'ysbrydoldeb', yn awgrymu ufuddhau i reolau a chonfensiynau penodol o ran gwisg, arferion bwyta ac yfed, ac ati, er mwyn dangos defosiwn at dduw. Y mae 'ysbrydoldeb', fodd bynnag, yn awgrymu y cymer unigolion fwy o rôl wrth ddehongli'r ffyrdd gorau o ymddwyn, nad yw bob tro'n cydnabod duw neu dduwiau. Y mae profiadau carfannau crefyddol lleiafrifol, felly, yn debygol o gael eu nodweddu gan wahanol brofiadau o'u cymharu â charfannau ysbrydol lleiafrifol (e.e. mudiadau neo-baganaid neu 'oes newydd'), er gwaethaf rhai elfennau tebyg yn eu profiadau.

Ceir sawl rheswm dros dalu mwy o sylw i brofiadau crefyddol a rôl crefydd yng nghefn gwlad. Yn gyntaf, y mae'n caniatáu archwilio profiadau amgen o fyw mewn cymdeithasau gwledig. Gellir cydnabod agweddau ar absenoldeb (Dafydd Jones, 2010, 2012), megis diffyg darpariaeth bwydydd *halal*, gwasanaethau penodol neu brinder gofodau glân, gan ymchwilio i'r strategaethau i ddygymod â'r heriau hyn. Yn ail, deillia'r profiadau hyn o ffydd a hunaniaeth grefyddol, yn hytrach na hunaniaeth ethnig. Gall unigolion newid, golli, neu ailddarganfod eu ffydd; gallant roi gwahanol bwyslais arni, a dewis ufuddhau i wahanol agweddau arni ai peidio, ac y mae'n rhaid i astudiaethau

ar wahaniaethau yng nghefn gwlad gydnabod hynny. Er y ceir rhai agweddau tebyg rhwng profiadau crefyddol lleiafrifol a phrofiadau ethnig lleiafrifol, megis prinder gwasanaethau penodol yng nghefn gwlad (Robinson a Gardener, 2004) a rhai elfennau lle y mae'r ddwy elfen (h.y. hunaniaeth grefyddol a hunaniaeth ethnig) yn rhyngblethu, nid ydynt yn ddwy ochr o'r un geiniog; y maent yn elfennau gwahanol. At hynny, y mae cyfalaf crefyddol (Baker a Skinner, 2006, Iannaccone, 1990) yn chwarae rôl wahanol i ethnigrwydd wrth dynnu cymunedau ynghyd.

Y mae gan gyfalaf crefyddol y gallu i 'bontio' gwahaniaethau rhwng arferion crefyddol cyffredin ynghyd â dod â hwy ynghyd; nid yw ethnigrwydd, cenedl, neu hil, yn trosglwyddo i gyfalaf i'r un graddau. Yn olaf, derbyniodd crefydd gryn dipyn o sylw dros y blynyddoedd diwethaf, gan dderbyn sylw penodol mewn astudiaethau ar Ddaearwleidyddiaeth gyfoes (Agnew, 2006, Dijkink, 2006), Dinasyddiaeth (Joppke, 2009), ac ar ddarpariaeth aml-ffydd gan fudiadau ieuencid (Mills, 2009, 2012). Yn sgil hyn, dylid ystyried profiadau amgen o fywydau crefyddol cyfoes yng nghefn gwlad er mwyn peidio ag anwybyddu elfennau pwysig o fywyd gwledig.

Cyd-destun yr ymchwil

Y mae'r data sy'n sail i'r erthygl hon yn deillio o'm hastudiaeth PhD ar Fwslemaid yng nghefn gwlad gorllewin Cymru, rhanbarth sy'n cynnwys Sir Gaerfyrddin, Sir Benfro a Cheredigion. Yn ôl data Cyfrifiad 2001, Mwslemaid yw'r grŵp crefyddol mwyaf ar ôl Cristnogion.³ Fodd bynnag, cynrychiolant leiafrif bach iawn o'r boblogaeth, fel yr awgryma Tabl 1.

Hunaniaeth grefyddol	Cymru	%	Gorllewin Cymru	%
Poblogaeth gyfan	2,903,089	100	361,911	100
Cristnogion	2,087,242	71.897	268,577	74.119
Bwdiaid	5,407	0.186	748	0.207
Hindwiaid	5,439	0.187	393	0.109
Iddewon	2,261	0.078	203	0.056
Mwslemaid	21,739	0.749	736	0.203
Sikhiaid	2,012	0.069	121	0.033
Unrhyw grefydd arall	6,911	0.238	1321	0.365
Dim crefydd	537,935	18.530	61,477	16.987
Heb ddatgan crefydd	234,143	8.065	28,668	7.921

Tabl 1: Hunaniaethau crefyddol yng Nghymru. Data Cyfrifiad 2001.

Y mae'r mwyafrif o Fwslemaid Cymru, fel rhai gweddill y DU (Peach, 2006) yn byw mewn ardaloedd trefol; Caerdydd, Casnewydd, ac Abertawe yn benodol. Dim ond 736 o bron 22,000 o Fwslemaid Cymru sy'n byw yng ngorllewin Cymru, sy'n cyfateb i 3.4% o'r boblogaeth Fwslemaidd yng Nghymru. Nid cyffredinol profiadau'r Mwslemaid hyn

³ Y garfan ail fwyaf yw'r rhai sydd heb grefydd, ond ni chyfetyb y rhain i grŵp crefyddol.

yng nghefn gwlad gorllewin Cymru er mwyn cynrychioli Mwslemaid Cymru yw diben yr ymchwil, ond archwilio eu profiadau penodol gan gydnabod yr amrywiaeth o fewn y rhanbarth.

Yr oedd tua hanner y Mwslemaid a oedd yn byw yng ngorllewin Cymru yn byw yn Llanelli, gyda 385 yn byw mewn aneddfeydd llai. O'r rhain, yr oedd y mwyafrif yn byw yn neu gerllaw Aberteifi, Aberystwyth, Caerfyrddin, Hwlfordd a Llanbedr Pont Steffan. Er bod y rhain yn drefi, y mae'r ffaith eu bod yn gymharol fychan a'u bod yn ganolbwynt i'r ardaloedd gwledig o'u hamgylch yn golygu y dylid eu hystyried fel aneddfeydd gwledig. Y mae'r gwasanaethau a geir yn y trefi hyn, megis prifysgolion yn Aberystwyth, Caerfyrddin a Llanbedr Pont Steffan ynghyd ag ysbytai yn Aberystwyth, Caerfyrddin, a Hwlfordd, yn rhannol gyfrifol am ddenu Mwslemaid i'r ardaloedd hyn, gan eu bod yn dod i astudio ac i weithio yn y cyfryw sefydliadau. Golyga hyn y ceir tipyn o amrywiaeth o ran cefndir ethnig Mwslemaid yn y rhanbarth, fel y noda Tabl 2. Golyga rôl y sefydliadau hyn, hefyd, y ceir trosiant uchel a chyson o Fwslemaid (Dafydd Jones, 2010) wrth i nifer o Fwslemaid ddod i astudio neu weithio yn y rhanbarth yn gynnar yn eu gyrfaoedd cyn symud i ardaloedd a chanddynt gyfleoedd a/neu gyfleusterau gwell. Fel y noda'r adran nesaf, y mae'r trosiant hwn yn arwyddocaol mewn perthynas â phroffil demograffiaid Mwslemaid yr ardal, a all ddryllio'r ymdeimlad o gymuned.

	Cymru	Gorllewin Cymru	Sir Gaerfyrddin	Ceredigion	Sir Benfro	Mwslemaid Gorllewin Cymru
Poblogaeth gyfan	2,903,089	361,911	172,843	74,942	114,126	amherthnasol
Poblogaeth Fwslemaidd	21,739	736	318	248	170	100%
Mwslemaid gwyn	2,542	165	57	64	44	22%
Mwslemaid o dras ethnig cymysg	1,766	98	43	40	15	13%
Mwslemaid Asiaidd	14,380	352	172	103	77	48%
Mwslemaid du neu du Prydeinig	1,631	26	8	18	0	4%
Mwslemaid Tseinïaidd neu grŵp ethnig arall	1,420	95	38	23	34	13%

Tabl 2: Amrywiaeth ethnig ymysg Mwslemaid gorllewin Cymru a'u dosbarthiad. Data Cyfrifiad 2001.

Casglwyd y data a drafodir yn yr erthygl hon drwy ddulliau ansoddol. Cynhaliwyd tri grŵp ffocws gyda chyfanswm o 34 o Fwslemaid rhwng Medi a Thachwedd 2008, a chyfwelwyd â 27 o Fwslemaid rhwng Medi 2008 a Rhagfyr 2009. Cynrychiola'r Mwslemaid y cyfwelwyd â hwy ystod o gefndiroedd, gan adlewyrchu'r amrywiaeth ddemograffiaid; ganwyd saith ohonynt yn y DU (tri yng Nghymru) tra ganwyd eraill ym

Mhacistan, Canada, India, Twrci, Nigeria, yr Aifft, Syria, Norwy, Sweden, Iran, a Malaysia. Treuliodd rai flynyddoedd lawer yn y DU, tra y bu eraill yno am fisoedd yn unig. Yr oedd yr ieuengaf yn 18 oed, a'r hynaf yn 70. Yr oedd naw yn fenywod, a 18 yn ddynion. Felly, cynrychiola'r sampl y cyfwelwyd â hwy amrywiaeth ac ystod y gwahanol brofiadau sydd i'w canfod yng nghefn gwlad gorllewin Cymru, ond ni strwythurwyd y samplu i gynrychioli demograffeg y boblogaeth yn fwy ffurfiol.

Fel nifer o'r rhai y cyfwelwyd â hwy, fe'm ganwyd yng ngorllewin Cymru. Yr oeddwn yn astudio tuag at radd PhD, yn ddyn ifanc, ac rwy'n siarad Cymraeg. Medrwn uniaethu â hwy, felly, mewn perthynas â sawl maes. Fodd bynnag, nid oeddwn yn rhannu'r hyn a rannent â'i gilydd, sef eu crefydd (rwy'n anffyddiwr o gefndir rhyddfrydol, er i mi gael fy magu ar werthoedd Anghydfurfiol). Bu'n rhaid gweithredu'n ofalus, felly, er mwyn sicrhau'r rhai y cyfwelais â hwy fod gennyf ddi-ddordeb mewn clywed eu profiadau, ac er mwyn adeiladu perthynas addas rhyngof â hwy. Er mwyn parchu dymuniadau rhai menywod, daeth dwy o'm cydweithwyr gyda mi'n gwmni i gyfweiliadau ar dri achlysur.

Drylliant a heriau

Yn wahanol iawn i'r mosgiau cyn-ddelweddol a ddatblygwyd mewn sawl ardal drefol yn Lloegr (Naylor a Ryan, 2002, 2003) a nodweddir gan gryndoeau a minaretau, ystafelloedd di-nod a ddefnyddir fel gofodau glân gan Fwslemiaid gorllewin Cymru. Y mae'r rhain yn ofodau glân dros dro (megis swyddfeydd gwag, lle y'u defnyddir ar gyfer amryw o ddibenion ond sy'n 'gwneud y tro' ar gyfer gweddio am eu bod yn wag a chyfleus) neu'n ofodau glân amodol (megis ystafell a roddwyd ar gyfer gweithgareddau crefyddol gan berchennog arall) sy'n aml yn ddibynnol ar ewyllys da sefydliadau lleol (megis prifysgolion ac ysbytai) tuag at weithwyr a myfyrwyr sy'n Fwslemiaid (gweler Dafydd Jones, 2014, am drafodaeth ar sut yr ystyria'r sefydliadau hyn eu cyfrifoldebau tuag at leiafrifoedd crefyddol). Er bod y gofodau glân hyn yn caniatáu Mwslemiaid y rhanbarth i gwrdd a chyd-weddio (sydd i'w annog yn y grefydd), y mae'r ffaith mai adeiladau di-nod ydynt – ac na hyrwyddir y cyfleusterau – yn creu her wrth annog pobl i'w defnyddio. Caiff newydd-ddyfodiaid, yn benodol, anhawster wrth ddod o hyd iddynt:

So, my first Friday, I went to Llanelli – somebody told me in Llanelli that there is a mosque, but I couldn't find it – I went up to Llanelli, we drove around, I may have passed that house, and I just came back.

(Ali)

Gan mai cymharol fach yw niferoedd y Mwslemiaid yn y trefi hyn, ac y ceir trosiant cyson o breswylwyr Mwslemaidd, ceir nifer o heriau wrth hwyluso datblygiad gwasanaethau crefyddol a gofodau glân. Y mae'r ffaith nad yw'r gofodau bob tro'n weledol yn creu anawsterau i'r newydd-ddyfodiaid hynny sy'n dymuno manteisio ar y gwasanaethau sydd ar gael, ynghyd â chael mynediad at y gymuned Fwslemaidd ehangach. Fel y nota Kamal, meddyg a gymerai rôl flaenllaw mewn trefnu'r gymdeithas Fwslemaidd mewn un dref, cyfarfyddai â rhai Mwslemiaid trwy ei waith ond nid oeddent yn ymwybodol o'r gwasanaethau a oedd ar gael yn lleol:

I think it's very important because if you're talking about a Muslim community, so we have to work together because we, we're not that many Muslims in here, anyway.

The Muslims we know are the people who are mostly working in hospitals or people who work in take-aways. What about other Muslims? It was only afterwards we established West Wales Islamic Association and we arranged the various functions that people had. (They) did start coming and that's how we came to know the other Muslims living here. And still I think (there) are so many Muslims who are still living out there because I work in surgery and then see "Oh, that's a Muslim name", and I never saw him, I don't know.

(Kamal)

Gan nad yw rhai Mwslemaid yn ymwybodol o'r gwasanaethau a'r gymuned Fwslemaidd leol, edrychant, o ganlyniad, tuag at ganolfannau trefol:

There was a gentleman from (tref), and he didn't know that there was a kind of school on Sunday for children, and he had his own private arrangement, he was planning to drive to Swansea every week and, for his children to go to Swansea Islamic school, then he found out about the one here.

(Ali)

O ganlyniad i'r sefyllfa hon, gwelir patrwm negyddol yn datblygu; arweinia'r diffyg gwybodaeth am wasanaethau a gweithgareddau at ddrylliad yn y gymdeithas Fwslemaidd leol. Nid yw newydd-ddyfodiaid yn ymwybodol o'r ddarpariaeth leol, ac yn sgil hynny, ni fedrant gyfrannu ati na manteisio arni. O ganlyniad, gwelir y ddarpariaeth honno'n dirywio. Gall darpariaeth fod yn ddibynol ar un neu ddau unigolyn yn cymryd yr awenau; yn aml, manteisir ar bresenoldeb ac arbenigedd myfyrwyr ymchwil diwinyddiaeth Islamaidd yn Llanbedr Pont Steffan. Fodd bynnag, gan mai myfyrwyr tramor yw'r mwyafrif ohonynt, peryglir parhad y gweithgareddau pan fyddant yn dychwelyd adref. Yn sgil hynny, dechreu aelodau eraill o'r gymuned edrych tuag at leoliadau eraill sydd â gwasanaethau mwy sefydlog a chyson. Fel y noda Ali:

So, living in (tref), and practising religion, apart from not having a place, um, apart from that, I'm not worried about my children at all. I mean, I'm happy for my children, but I think it is just Islamic school, if that closes, I'll be worried.

(Ali)

Er gwaetha'r anawsterau a'r heriau a geir wrth ganfod gweithgareddau a chymuned Fwslemaidd, teimlai rhai bod profi'r heriau hyn yn eu gwneud yn Fwslemaid gwell:

I'm not very active as much as I want to be, in sorting out lots of things, which I know I could do ... But yeah, I mean, I try my best to do as much as possible, and being part of it is important, because otherwise, you can be a member of community, but um, you're not contributing, so things won't grow positively, so that's my biggest fear.

(Ali)

You go in there with the purpose, you wouldn't sit and watch TV in the mosque, you'd go in there you know with a distinct purpose, so it feels that meaningful, that you're achieving something. I feel like I, you know, I did get out there, you know, I didn't sit in the café and drink my coffee, I went and I achieved something.

(Saeeda)

Wrth orfod gwneud mwy o ymdrech i ddatblygu a chynnal gwasanaethau, dibynnai Mwslemiaid lleol ar eu hymdrechion eu hunain yn hytrach nag ar ymdrechion Mwslemiaid eraill. Felly, golyga hyn y ceir twf mewn cyfalaf crefyddol (Barker a Skinner, 2006), sef cyfalaf cymdeithasol sy'n dod â Mwslemiaid ynghyd o gylch eu crefydd gyffredin, gan bontio gwahaniaethau ethnig, diwylliannol a chymdeithasol. Tynna'r gweithgareddau hyn hefyd ar gyfalaf ysbrydol (Iannacone, 1990) a weithreda fel cymhelliant dros y gweithredoedd. Awgrymir, felly, bod absenoldebau gofodau glân amodol a thros dro yn creu heriau ar gyfer cymdeithasau Mwslemaidd, ond y dengys nifer o aelodau'r gymdeithas wydnwch wrth wneud y mwyaf o'r adnoddau prin sydd o'u cwmpas. Eir ati yn awr i ystyried y ffyrdd yr hwylusir gweithgareddau Islamaidd yng nghefn gwlad gorllewin Cymru.

Gorllewin Cymru fel ardal Gristnogol

Yr oedd nifer o'r rhai y cyfwelwyd â hwy yn ystyried cefn gwlad gorllewin Cymru fel gofod Cristnogol. Y mae dylanwad Cristnogaeth ar y rhanbarth yn amlwg; sefydlwyd Prifysgol Llanbedr Pont Steffan fel coleg diwinyddol gan Esgob Tyddewi, ac yr oedd etifeddiaeth Anghydfurfiaeth i'w gweld yn glir yn y rhanbarth yn wyneb y gefnogaeth a welwyd yno i gau tafarndai ar y Sul, gyda'r gefnogaeth dros aros ynghau ar ei chryfaf yn y gorllewin (Carter a Thomas, 1969). Fodd bynnag, yr oedd clywed nifer o'r rhai y cyfwelwyd â hwy yn cyfeirio at y rhanbarth fel un Cristnogol yn syndod, a hynny am nifer o resymau. Yn benodol, ymddengys iddynt – ar yr olwg gyntaf – anwybyddu sefyllfa a chyfraniad eu crefydd yn y rhanbarth drwy beidio â phwysleisio'r amrywiaeth grefyddol a geir o fewn iddo. Fodd bynnag, nid mabwysiadu rhyw hanfodaeth am Gymreictod a Christnogaeth a wna'r rhai y cyfwelwyd â hwy, ac nid ydoedd chwaith yn dacteg i 'guddio' neu wadu gwerthoedd a hunaniaeth er mwyn cydymffurfio ac osgoi sylw negyddol mewn perthynas ag Islamaffobia (de Certeau, 1984, Scott, 1985); yn hytrach, gellir dehongli'r modd yr ystyriant y rhanbarth yn un Cristnogol fel ymgais i greu cysylltiadau rhwng y ddwy grefydd Abrahamiaidd – Cristnogaeth ac Islam – sy'n rhannu nifer o'r un proffwydi. Fel y noda Ô Tuathail (1996), y mae'r pwyslais ar gysylltiadau diwinyddol, hanesyddol, a diwylliannol gwahanol yn tansellio carfannau a syniadaeth Huntington drwy ddangos mai deongliadau dethol ydynt o'r tensiynau rhwng y blociau gwareiddiadol a luniwyd ganddo. Anwybyddir yr hanesion hir o gysylltiadau heddychlon rhwng y blociau hyn, gan gynnwys rhannu tiriogaeth, masnachu a rhyngbriodi.

Ceir manteision amlwg o ddiffinio'r rhanbarth mewn termau Cristnogol. Fel y noda Ibrahim, y mae rhai safbwyntiau diwinyddol yn ystyried cig anifail a laddwyd gan Gristnogion neu mewn gwlad Gristnogol yn *halal*:

We are very aware of halal food ... you can eat beef and chicken from this country, because this is Christian country. We call it *ahl al-kitab*, the people of the book.
(Ibrahim)

Y mae'r modd yr ystyrir gorllewin Cymru yn rhanbarth Cristnogol yn dangos ymdeimlad o berthyn, a hynny am fod gan Gristnogaeth a Mwslemiaeth elfennau sy'n gyffredin rhyngddynt, gan gynnwys yr un duw a phroffwydi. Fodd bynnag, fel y noda Omar, ceir gwahaniaethau amlwg, ac nid pob traddodiad Islamaidd sy'n derbyn y ddamcaniaeth uchod am fwydydd *halal*:

Some Arab people buy meat from Somerfield because it is slaughtered by Christian, as long as it is slaughtered by a Christian. I have a problem in identifying and defining what is people of the book, *ahl al-Kitab*; there is no problem with Jews because of the theology, they still believe in one God, we believe that Jewish people believe in one God, the same God, Prophet Moses as a Prophet, they just don't believe in Prophet Jesus and Prophet Mohamed, ok? That's ok, as long as when they slaughter the animal, they say God's name; I slaughter this animal in God's name, that's enough for us to eat the meat. But we have a problem with Trinity, when they have the status of Prophet Jesus from just a prophet of God and human being to the status of divinity, it's like associating God with another god, and that's the problem. That's totally the theology issue, of course, it's different when we want to eat the meat slaughtered by Christian, you know, but some still eat it; some, like myself, just cannot believe.

(Omar)

Drwy bwysleisio'r elfennau cyffredin a'r cysylltiadau â Christnogaeth, gall Mwslemiaid gorllewin Cymru ddefnyddio rhai breintiau penodol o fewn traddodiadau Islamaidd. Gan fod cig *halal* yn anodd i'w gael yn y rhanbarth, y mae'r fath ddehongliad o'r bwydydd yn fodd i ddilyn y grefydd Islamaidd gan nad oes rhaid glynu at ddiffiniadau llym o fwydydd *halal*.

Nid bwydydd *halal* yw'r unig eithriad; soniodd nifer o'r rhai y cyfwelwyd â hwy am reolau a oedd yn caniatáu iddynt fanteisio ar eithriadau o ddisgwyliadau gweddïo ar gyfer teithwyr:

Normally, when we, uh, when we pray in the services, we make it shorter. For example, from four up-and-downs, so we make it to, so two prayers, we combine two prayers, normally, because when we travel we allow to combine, to pray and make it short.

(Ibrahim)

Yn hytrach na gweddïo bum gwaith yn ystod y dydd yn ddibynnol ar leoliad yr haul, gall Mwslemiaid sy'n teithio mewn gwlad lle nad yw'r llywodraethiant yn Islamaidd neu drwy y boblogaeth yn Fwslemaidd ddweud dwy weddi ar yr un adeg, neu leihau'r nifer o ymgrymiadau yn eu gweddïau. Serch hynny, nid pob Mwslim yng nghefn gwlad gorllewin Cymru sy'n manteisio ar yr eithriadau hyn. Glyna rhai at y disgwyliadau confensiynol gan eu bod yn teimlo bod gwneud yr ymdrech ychwanegol i gael gafael ar gig *halal*, neu i weddïo wrth deithio, yn dangos eu defosiwn i'w crefydd a'u duw, ac yn eu gwneud yn Fwslemaidd gwell.

Y bywyd gwledig

Mynegodd nifer o'r rhai y cyfwelwyd â hwy syniadau am gefn gwlad fel ardal foesol, sy'n arddel gwerthoedd penodol. Soniwyd hefyd na cheir cynifer o demtasiynau yng nghefn gwlad o gymharu â'r ddinas:

After more than ten years in (dinas) I came here last year. I think it was a good escape for me from the busyness of the urban area, city and all the noise; it's good

to be here. I think it's a good place to study; without the busy of the city. You have to wait for bus, but you don't rush to do that, rush to do this, and, of course in the city there are more attractions, you know, like cinema, and all that, football games, so here there is no such attraction, so I think more focus for me to do my research here, to study here.

(Omar)

Cyferbynna Omar y mathau o weithgareddau sy'n dueddol o ddigwydd yng nghefn gwlad â'r gweithgareddau trefol ystrydebol. I fyfyrwyr ymchwil fel Omar, y mae'r ffaith na cheir temtasiynau yng nghefn gwlad yn golygu y gallant fod yn gydwytodol gyda'u hastudiaethau. Gyda hyn, gellir ystyried cefn gwlad fel lloches; lloches rhag moderniaeth a'i dylanwadau negyddol (Gruffudd, 1994, 1995). Fodd bynnag, edrycha myfyrwyr eraill ar y sefyllfa mewn ffordd wahanol:

It's very suitable for someone who wants to study, spend most of the time studying, but I find it's slightly boring. It's boring, yeah. There isn't much to do. But again, if you know that you're leaving, and you're not here for settlement, it makes things easier; you just feel that it's a nice experience you've gone through. But I liked Wales, it's very beautiful. It's wonderful for a person who wants to do Masters in one year, he will have a great experience, but three years for a PhD to be stuck in (tref) is quite too much!

(Noor)

Teimlai eraill, megis Noor, y byddai byw a gweithio mewn ardal o'r fath yn iawn am gyfnod cymharol fyr, ond yr oeddent yn dyheu am symud i ardaloedd bywiocach lle y ceir cyfleoedd cymdeithasol gwell, boed seciwlar neu grefyddol. Dengys y fath feddylfryd ddwy ochr i gefn gwlad Cymru; y mae'n lleoliad delfrydol i ganolbwyntio ar waith, ond ar yr un pryd, y mae'r nodweddion a'i gwna'n ardal ddelfrydol i rai yn ei gwneud yn ardal ddiflas i eraill.

Agwedd arall a bwysleisiwyd oedd y canfyddiad bod cefn gwlad yn ardal ddiogel ac yn lloches i werthoedd 'traddodiadol'. Nododd nifer o'r rhai y cyfwelwyd â hwy y gwelir gwerthoedd teuluol yng nghefn gwlad Cymru:

They still have family values in Wales, I think. Do you think that? There's still the kind of "my mam". They're very much connected, this version of the family; there is a very strong emphasis on the family in Wales. But do you think that that *maintenance*, the way that Welsh people have maintained the family values that they've got is because they are rural, and because they haven't been exposed to the extent of industrialisation?

(Saeeda)

Ychwanegodd Ali y teimla bod gorllewin Cymru yn rhanbarth addas i fagu plant ynddo gan y cynigia wyladwriaeth a diogelwch:

You would hear about your children, if they're in, you know, if they're doing something naughty before they come home. I mean, I kind of feel that is a real blessing, that you know, I mean there are not many places one can go, you know.

(Ali)

Ystyria ganfyddiadau Saeeda, Ali, ac eraill gefn gwlad fel ardal sy'n parchu gwerthoedd penodol. Ymdebygant i ganfyddiadau eraill am gefn gwlad fel tirlun sy'n annog bywyd moesol, a hynny yng Nghymru (Gruffudd, 1994, 1995) ac yn Lloegr (Matless, 1997). Fodd bynnag, er i nifer o'r rhai y cyfwelwyd â hwy bortreadu cefn gwlad gorllewin Cymru fel rhanbarth sy'n hwyluso ymddygiad sy'n cyd-fynd â'u gwerthoedd crefyddol, nodwyd hefyd y gwahaniaethau rhwng gwerthoedd moesol y trigolion.

Nododd Joseff, a oedd yn ei ugeiniau cynnar, bod mwy ganddo'n gyffredin â thrigolion hŷn yr ardal nag â'r ieuenctid, a hynny am ei fod yn ystyried yr ieuenctid fel yfwyr a merchetwyr:

Once a month I go to (tref) market, and I go and talk, just go and talk with people on the street, and see them in general. And people on street, you see, because most of them are elders, so they do care about, uh, about foreigners, and they do want to talk to people, it's different, you know? Different to the youngsters, they have so many things to do, and they just want to enjoy, they don't want to talk about, um, where they're going, but the elders are different.

(Joseff)

Ychwanegodd Saeeda fod y profiadau a gaiff o fewn y gymdogaeth yn amrywio; y mae'r genhedlaeth hŷn yn fwy goddefgar ac yn llai beirniadol na'r genhedlaeth iau, er eu bod yn llai cyfarwydd â Mwslemiaid ac Islam:

I find the older generation a lot more accepting than the younger generation. I've got elderly neighbour on this side, they're very open-minded. But on the other side I've got the younger generation family and they, oh, are horrible, horrible people. Incredibly aggressive and incredibly racist.

(Saeeda)

O ystyried y safbwyntiau uchod, gwelir y priodolir cyfeillgarwch a goddefgarwch i do hŷn y rhanbarth. Cysylltwyd yr agweddau hyn â chanfyddiad fod y gwerthoedd hynny ar drai yng ngorllewin Cymru. Troir nawr i ystyried cysylltiadau Mwslemiaid y rhanbarth â thrigolion eraill eu hardaloedd.

Cysylltiadau Mwslemiaid â thrigolion eraill yr ardal

Y mae presenoldeb alcohol yn niwylliant cymdeithasol y rhanbarth yn creu tensiynau i nifer o'r rhai y cyfwelwyd â hwy. Nododd Kamal:

If you don't go to the pub, it's difficult to interact with people here. I think that's the main problem. For example, the more socialising happens in pub, and in the pub there is drinking and stuff, and then Muslims can't go there, and that's the end of everything.

(Kamal)

Soniodd Ali am deimladau tebyg wrth fynd i weithgareddau cymdeithasol ei weithle a ddigwyddai mewn tafarndai. Gwnâi presenoldeb alcohol iddo deimlo'n anghyfforddus e.e. pe rhennid pris y pryd a'r ddiod rhwng pawb:

If we all have paid equal, that means I've bought alcohol as well.

Pryderai Ali am ymddangos yn anghwrtais:

Not only that I don't drink, I don't want to buy a drink for anyone, like I feel that I'm committing a sin. I am very happy to buy the whole dinner, or whole food, and soft drink, but I struggle to decide: now that I'm having a soft drink, and he, bought me a soft drink when I came, now I'm going for my soft drink, should I offer to him a pint? But, I mean, that is the most difficult bit for me ... I really struggle, if I buy soft drink for me, and don't buy, that doesn't look nice. So, that is a problem.

(Ali)

Nid oedd presenoldeb alcohol, fodd bynnag, yn broblem ar gyfer eraill. Er enghraifft, nid ystyriai Mustafa, perchennog caffi trwyddedig, rôl flaenllaw gweithgareddau *haram* yn broblem os oedd yn wylidwrus o'i ymddygiad:

It is difficult for us to meet and speak with someone in a night club, but it's not impossible. As long as you control yourself, not to drink alcohol and not to make any scene by dancing, doing that, doing this with a girl; as long as you are there for a reason, it's not impossible. But with these certain rules, you have to obey the general principles of Islam ... So, these are, you have to be careful ... it makes, you know, things a bit difficult, but not impossible as long as you just keep the rules.

(Mustafa)

Yr oedd eraill, megis Hussein, yn hollol hapus i fynd i dafarndai er mwyn cwrdd â chymdeithasu â thrigolion eraill, ac yfed alcohol hyd yn oed:

Now I'm retired I keep myself busy and I've always, you know, gone out to meet people in pubs ... most of my close friends are locals. I mix more with the locals, because I have to live here.

(Hussein)

Pwysleisia'r enghreifftiau hyn yr angen i ystyried yr amrywiaeth a fodola o fewn arferion crefyddol, y gwahanol flaenoriaethau sydd gan unigolion, ynghyd â gwahanol ffyrdd o berthyn i'w crefydd. I nifer, y mae mynd i dafarn yn ffordd o gymysgu â chymdogion, a sgwrsio dros beint yn ffordd o feithrin perthynas. Yn yr un modd, ymdrechodd Hussein, ynghyd ag ambell un arall y cyfwelwyd â hwy – a oedd yn breswylwyr hir dymor mewn pentrefi ac/neu yn dymuno byw yn yr ardal am gyfnod helaeth – i ddysgu ychydig o eiriau o Gymraeg er mwyn meithrin cysylltiadau â thrigolion yr ardal, ynghyd ag i ddangos bwriad i berthyn i'r ardal honno. Gwerthfawrogai eraill y cyfleoedd a ddaeth i'w plant gystadlu yn Eisteddfod yr Urdd, ynghyd â'r cyfleoedd i feithrin perthynas â diwylliant a hanes Cymru:

We went because my son was in dance club and they (the club) wanted to take them (the children). It is very good because it channels all Welsh-speakers from the community, from the whole of Wales and they meet up, socialising with people from different parts of Wales.

(Sina)

Fel nifer o breswylwyr, teimlai Sina iddo fod yn rhy brysur yn ystod cyfnod cynnar ei yrfa i frwr gwreiddiau mewn ardal benodol. Er yr ystyriai nifer yr ardal fel un dda i fagu

teuluoedd ynddi ac i ganolbwyntio ar waith ac astudio, teimlent mai hawdd oedd blaenoriaethu teulu a gwaith dros fagu perthynas ddyfnach â'r ardal. Yn sgil hyn, uniaetha nifer â'u trefi a'u pentrefi fel lleoedd heb uniaethu â'r gymuned yn llwyr.

Casgliadau

Gwelir bod poblogaeth fach ond arwyddocaol o Fwslemiaid yn byw, astudio a gweithio yng nghefn gwlad gorllewin Cymru. Y mae'r boblogaeth hon yn un amrywiol, yn newidiol ac yn wynebu sawl her oherwydd hynny. Fodd bynnag, wrth gydnabod y garfan hon fel carfan grefyddol lleiafrifol yn hytrach na charfan ethnig, datgelir profiadau penodol am gymuned, gweithredu a pherthyn a fyddai'n gudd fel arall. Datgelir profiadau go wahanol yng nghefn gwlad i'r rheini a geir mewn ardaloedd trefol; er mwyn cynnal gweithgareddau a gymerir yn ganiataol mewn trefi a dinasoedd, byddai angen tipyn o ymdrech, cynllunio a chydlynu.

Yn fwy arwyddocaol, amlinellwyd teimladau cymysg Mwslemiaid lleol o berthyn a chael eu gwthio i'r ymylon yn y rhanbarth. Ar y naill law, y mae'r prinder gwasanaethau a ddaw law yn llaw â phoblogaeth fechan a throsiant uchel yn creu her wrth arfer hunaniaeth grefyddol, a all rwystro ymdrechion i ddatblygu ymdeimlad o gymuned. Ar y llaw arall, mynegodd mwyafrif llethol y rhai y cyfwelwyd â hwy fodlonrwydd â'u hamgylchiadau byw, gan nodi bod ganddynt ansawdd bywyd da. Teimlai nifer bod prinder gwasanaethau (e.e. grwpiau astudio'r Koran, dosbarthiadau Arabeg, ac ati) yn wahoddiad iddynt brofi eu ffydd wrth fynd ati i drefnu eu gweithgareddau eu hunain.

Cyfeiriwyd at rôl cyfalaf crefyddol a chyfalaf ysbrydol o fewn arferion crefydd lleiafrifol mewn ardal wledig. Eto, y mae'r rhain yn gysyniadau nas ceir wrth ystyried crefydd fel ffenomenon sy'n rhan o brofiadau carfannau ethnig lleiafrifol yn hytrach na charfan ohoni'i hun. Caniateir, er enghraifft, werthfawrogiad o gysylltiadau carfannau ethnig lleiafrifol â'i gilydd drwy grefydd gyffredin, gan bontio rhwng gwahaniaethau cenedlaethol ac ethnig. Gellir datblygu'r sylw hwn drwy ystyried rôl cyfalaf crefyddol ac ysbrydol mewn datblygu a chynnal gwasanaethau crefyddol. Nid oes rhaid ystyried hyn yng nghyd-destun crefyddau lleiafrifol yn unig; awgryma'r sylw diweddar a rhoddwyd i gau eglwysi a chapeli gwledig, ynghyd â'r defnydd cynyddol ohonynt fel gofodau preswyl neu fasnachol (Chambers, 2006), fod hyn hefyd yn berthnasol i garfannau crefyddol a oruchafwyd yn hanesyddol. Dylai ymchwil y dyfodol roi sylw i'r ffyrdd yr â enwadau a mudiadau Cristnogol i'r afael â'r heriau o gynnal arferion crefydd yng nghefn gwlad, megis drwy rannu gweinidogion/offeiriaid ac ehangu rôl lleygwyr er mwyn cynnal darpariaeth.

Hefyd, pwysleisia'r erthygl gysylltiadau rhwng gwahanol grefyddau yn y rhanbarth, yn enwedig yng nghyd-destun yr ymdeimlad o berthyn iddo. Ceir enghreifftiau o ryngberthynas gefnogol rhwng eglwysi a Mwslemiaid yn y rhanbarth, megis gwahoddiadau i ddathliadau crefyddol eraill, ynghyd â gwneud defnydd o gyfleusterau eglwysi ar gyfer dathliadau *Eid*. At ei gilydd, y mae'r pwyslais ar yr elfennau sy'n gyffredin rhwng Cristnogaeth ac Islam yn dangos dealltwriaeth o'r byd, lle y pwysleisia'r ddealltwriaeth honno gysylltiadau rhwng gwahanol garfannau, yn hytrach na gwahaniaethu rhyngddynt a'u gosod mewn perthynas antagonistiaidd fel y gwna damcaniaeth Huntington (1998). Dylai astudiaethau'r dyfodol ystyried cysylltiadau

carfannau crefyddol lleiafrifol â charfannau crefyddol ac ysbrydol eraill – ynghyd â'r profiadau sy'n gyffredin rhyngddynt – yn hytrach nag ymgolli yn y gwahaniaethau a'r tensiynau rhyngddynt.

Yn olaf, cyfyd yr erthygl gwestiynau ehangach ynglŷn â'r ymdeimlad o berthyn yng Nghymru, ynghyd â rôl ffydd, crefydd a seciwlariaeth yn y gymdeithas Gymreig. Dangosir natur gymhleth bywyd lleiafrifoedd yng Nghymru, yn ogystal â'r modd yr uniaethant â'r gymuned y maent yn byw ynddi. Y mae angen rhoi mwy o sylw i'r ffyrdd yr uniaetha lleiafrifoedd â Chymreictod, ond dylid cofio nad mabwysiadu hunaniaeth Gymreig yw'r unig ffordd o berthyn. Hefyd, dylid ystyried y ffyrdd y crea carfannau lleiafrifol a mewnfudwyr berthynas â lleoedd penodol. Wrth ystyried y berthynas rhwng cyfranogiad cymdeithasol, cysylltiadau rhyngpersonol, a lle, gallai hynny arwain at ddealltwriaeth newydd am y berthynas rhwng cenhedloedd lleiafrifol a charfannau lleiafrifol.

Llyfryddiaeth

- Agnew, J. (2006), 'Religion and Geopolitics', *Geopolitics*, 11, 183–91.
- Agyeman, J. (1991), 'The Multicultural City Ecosystem', *Streetwise*, 7, 21–4.
- Amin, A. (2002), 'Ethnicity and the multicultural city: living with diversity', *Environment and Planning A*, 34, 959–80.
- Baker, C., a Skinner, H. (2006), *Faith in Action: The Dynamic Connection Between Spiritual and Religious Capital* (Manchester: The William Temple Foundation).
- Bell, D., a Valentine, G. (1995), 'Queer country: rural lesbian and gay lives', *Journal of Rural Studies*, 11, 113–22.
- Bressey, C. (2009), 'Cultural archaeology and historical geographies of the black presence in rural England', *Journal of Rural Studies*, 25, 386–95.
- Carter, H., a Thomas, J. G. (1969), 'The Referendum on the Sunday Opening of Licensed Premises in Wales as a Criterion of a Culture Region', *Regional Studies*, 3, 61–71.
- Chambers, P. (2005), *Religion, Secularization and Social Change in Wales: Congregational Studies in a Post-Christian Society* (Cardiff: University of Wales Press).
- Chambers, P. (2006), 'Sacred Landscapes: Redundant Chapels and Carpet Warehouses: The Religious Heritage of South West Wales', yn Arweck, E., a Keenan, W. (goln), *Materializing Religion: Expression, Performance and Ritual* (Aldershot: Ashgate), tt. 21–31.
- Closs Stephens, A. (2011), 'Beyond imaginary geographies? Critique, co-optation and imagination in the aftermath of the War on Terror', *Environment and Planning D: Society & Space*, 29, 254–67.
- Dafydd Jones, Rh. (2010), 'Islam and the rural landscape: discourses of absence in west Wales', *Social & Cultural Geography*, 11, 751–68.
- Dafydd Jones, Rh. (2012), 'Negotiating Absence and Presence: Rural Muslims and 'Subterranean' Sacred Spaces', *Space & Polity*, 16, 335–50.

- Dafydd Jones, Rh. (2014), 'University challenges: negotiating secularism and religiosity in higher education institutions', *Environment & Planning A*, 46, 1983–99.
- Dijkink, G. (2006), 'When geopolitics and religion fuse: a historical perspective', *Geopolitics*, 11, 192–208.
- Dunn, K. M. (2001), 'Representations of Islam in the politics of Mosque development in Sydney', *Tijdschrift voor Economische Geografie*, 92, 291–308.
- Dunn, K. M. (2004), 'Islam in Sydney: Contesting the Discourse of Absence', *Australian Geographer*, 35, 333–53.
- Dwyer, C. (1993), 'Constructions of Muslim identity and the contesting of place: the debate over Muslim schools', yn Jackson, P., a Penrose, J. (goln), *Constructions of Race, Place, and Religion* (London: UCL Press), tt. 143–59.
- Eade, J. (1996), 'Nationalism, Community and the Islamization of Space in London', yn Metcalf, B. D. (gol.), *Making Muslim Space in North America and Europe* (Berkeley, CA: University of California Press), tt. 217–33.
- Ehrkamp, P. (2007), 'Beyond the mosque: Turkish immigrants and the practice and politics of Islam in Duisburg-Marxloh, Germany', yn Aitchison, C., Kwan, M. P., a Hopkins, P. (goln), *Geographies of Muslim Identities: Diaspora, Gender and Belonging* (Aldershot: Ashgate), tt. 11–28.
- Gruffudd, P. (1994), 'Back to the land: historiography, rurality and the nation in interwar Wales', *Transactions of the Institute of British Geographers*, 19, 61–77.
- Gruffudd, P. (1995), 'Remaking Wales: nation-building and the geographical imagination, 1925–50', *Political Geography*, 14, 219–39.
- Hale, A. (2002), 'Whose Celtic Cornwall? The ethnic Cornish meet Celtic spirituality', yn Harvey, D., Jones, Rh., McNroy, N., et al. (goln), *Celtic Geographies: Old Culture, New Times* (London: Routledge), tt. 157–70.
- Hopkins, P. (2006), 'Youthful Muslim masculinities: gender and generational relations', *Transactions of the Institute of British Geographers*, 31, 337–52.
- Hopkins, P. (2007a), 'Global events, national politics, local lives: young Muslim men in Scotland', *Environment and Planning A*, 39, 1119–33.
- Hopkins, P. (2007b), 'Young Muslim Men's experience of local landscapes after 11 September 2001', yn Aitchison, C., Hopkins, P., a Kwan, M. P. (goln), *Geographies of Muslim Identities: Diaspora, Gender and Belonging* (Aldershot: Ashgate), tt. 189–200.
- Huntington, S. (1998), 'The Clash of Civilizations?', yn Ó Tuathail, G., Dalby, S., a Routledge, P. (goln), *The Geopolitics Reader* (London: Routledge), tt. 136–44.
- Iannaccone, L. R. (1990), 'Religious practice: a human capital approach', *Journal for the Scientific Study of Religion*, 29, 297–314.
- Jones, E. (1960), 'Tregaron: The Sociology of a Market Town in Central Cardiganshire', yn Davies, E., a Rees, A. D. (goln), *Welsh Rural Communities* (Cardiff: University of Wales Press), tt. 67–117.

- Jones, N. (1997), 'Diverging Voices in a Rural Welsh Community', yn Millbourne, P. (gol.), *Revealing Rural 'Others': Representation, Power and Identity in the British Countryside* (London: Pinter), tt. 135–46.
- Joppke, C. (2002), 'Multicultural Citizenship', yn Isin, E. F., a Turner, B. S. (goln), *Handbook of Citizenship Studies* (London: SAGE), tt. 245–58.
- Kinsman, P. (1995), 'Landscape, race, and national identity: the photography of Ingrid Pollard', *Area*, 27, 300–10.
- Leyshon, M. (2005), 'No Place for a Girl: rural youth, pubs, and the performance of masculinity', yn Little, J., a Morris, C. (goln), *Critical Studies in Rural Gender Issues* (Aldershot: Ashgate), tt. 104–22.
- Lewis, J. S. (1985), *Canlyn Arthur: Ysgrifau Gwleidyddol*, ail argraffiad (Llandysul: Gwasg Gomer).
- Lima, P. J. F. de (2004), 'John O'Groats to Land's End: racial equality in rural Britain?', yn Chakraborti, N., a Garland, J. (goln), *Rural Racism* (Cullompton: Willan), tt. 36–60.
- Malcolm, D. (2004), 'Outsiders within: the reality of rural racism', yn Chakraborti, N., a Garland, J. (goln), *Rural Racism* (Cullompton: Willan), tt. 63–84.
- Matless, D. (1997), 'Moral geographies of the English landscape', *Landscape Research*, 22 (2), 141–55.
- Mills, S. (2009), 'Citizenship and Faith: Muslim Scout Groups', yn Phillips, R. (gol.), *Muslim Spaces of Hope* (London: Zed Books), tt. 85–103.
- Mills, S. (2012), 'Duty to God/my Dharma/Allah/Waheguru: diverse youthful religiosities and the politics and performance of informal worship', *Social & Cultural Geography*, 13, 481–99.
- Mingay, G. (1976), *The Gentry: The Rise and Fall of a Ruling Class* (London: Longman).
- Modood, T. (2006), 'British Muslims and the politics of multiculturalism', yn Modood, T., Triandafyllidou, A., a Zapata-Barrero, R. (goln), *Multiculturalism, Muslims and Citizenship: A European Approach* (London: Routledge), tt. 37–56.
- Naylor, S., a Ryan, J. R. (2002), 'The mosque in the suburbs: negotiating religion and ethnicity in South London', *Social and Cultural Geography*, 3, 39–59.
- Naylor, S., a Ryan, J. R. (2003), 'Mosques, Temples and Gurdwaras: New Sites of Religion in Twentieth-Century Britain', yn Gilbert, D., Matless, D., a Short, B. (goln), *Geographies of British Modernity: Space and Society in the Twentieth Century* (Oxford: Blackwell), tt. 168–83.
- Neal, S. (2002), 'Rural landscapes, representations and racism: examining multicultural citizenship and policy-making in the English countryside', *Ethnic and Racial Studies*, 25, 442–61.
- Ó Tuathail, G. (1996), *Critical Geopolitics* (London: Routledge).
- Peach, C. (2006), 'Islam, ethnicity and South Asian religions in the London 2001 census', *Transactions of the Institute of British Geographers*, 31, 353–70.

Phillips, D. (2006), 'Parallel lives? Challenging discourses of British-Muslim self-segregation', *Environment & Planning D: Society & Space*, 24, 25–40.

Putnam, R. D. (2000), *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community* (London: Touchstone).

Robinson, V., a Gardner, H. (2004), 'Unravelling a stereotype: the lived experience of black and minority ethnic people in rural Wales', yn Chakraborti, N., a Garland, J. (goln), *Rural Racism* (Cullompton: Willan), tt. 85–107.

Scott, J. C. (1985), *Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance* (New Haven, CT: Yale University Press).

Smith, S. J. (1993), 'Bounding the Borders: claiming space and making place in rural Scotland', *Transactions of the Institute of British Geographers*, 18, 291–308.

Woods, M. (2003), 'Deconstructing rural protest: the emergence of a new social movement', *Journal of Rural Studies*, 13, 309–25.